

Thorvald Beyer og futegarden i Førde

– Jan Skåre –

I Jul i Sunnfjord 2006 skreiv eg om sportsfisket etter laks i Sunnfjord. Der fortalte eg mellom anna om bergenske forretningsmenn som tok over ein stor del av marknaden for utleige av fiskeretten i elvane. Thorvald Beyer var ein av dei store aktørane. I denne artikkelen skal eg fortelje litt meir om mannen og verksemda hans. Men mest skal det handle om den tilknytinga han fekk til Førde og Futegarden.



Thorvald Beyer poserer framfor døra på futegarden med ein 37 «punder» (17 kg). Laksen vart tatt 2. juni 1915.

FORRETNINGSMANN, JEGER OG FISKAR

Thorvald Beyer og broren Freydar tok over firma F. Beyer i Bergen etter faren. Verksemda omfatta bok- og papirhandel og utgjeving av bøker og andre skrifter. Den sistnemnde delen av verksemda gjaldt for ein stor del litteratur med religiøst innhald. Seinare delte dei verksemda slik at Freydar overtok bokhandelen åleine.

I 1884 skipa Thorvald Beyer eit reisebyrå som han opparbeidde til å bli det nest største i landet. Han var gift med ei tysk kvinne, Magda, og var tysk konsul i Bergen. Mykje av verksemda hadde nok samanheng med den tyske cruisetrafikken på vestlandsfjordane. Vi veit og at han la til rette for den tyske

keisaren Wilhelm II då han vitja Nordfjord i 1890 – ein av dei første turane keisaren hadde til Noreg.

Thorvald Beyer var sjølv ivrig laksefiskar og dette er vel bakgrunnen for at han tok opp formidling av laksefiske som ei eiga grein av verksemda. Han hadde rettar i mange store norske lakseelvar – frå Mandalselva i sør til Kvænangen i nord. Målgruppa for framleige var engelske sportsfiskarar. For å nå marknaden ga han ut eit eige blad, *Beyer's weekly news*. Frå 1889 leigde han Jølstra for 20 år. Avtala vart nya opp att fram til siste verdskrigen. Truleg var det berre her han disponerte heile elva.

Det ser ut til at han alt på 90-talet fekk eit personleg tilhøve til Førde. Truleg har han frå då av årvisst fiska laks i Jølstra. Den 29 mai 1894 tok han ein laks på 51 lbs, dvs vel 23 kg. Han hadde ofte med seg venen Fin de Lange som eit par år seinare tok ein laks på 46 lbs. I 1894 bygde han nytt klekkeri på Bruland.

Thorvald Beyer var og ivrig småviltjeger i 1898 leigde han for første gang rett til rypejakt i Førde – då leigde han ein rett som hotelleigar Sivertsen hadde. Seinare fekk han eigne avtaler.

Dei første åra har nok Beyer med familie og vene budd på Sivertsenes hotell. Dei to storlaksane som var tekne av Beyer og Fin de Lange vart rissa inn i heller utanfor hotellet. Hotellet vart også tilhaldsstaden for mange av dei engelske fiskarane som leigde av Beyer. Det ser ut til at det har vore eit nært forhold mellom Beyer og vertsfamilien på hotellet, og Beyer kan ha påverka laksefiskarane til å ta inn der.

Men Beyer var ikkje berre interessert i rett til laksefiske. I 1899 fekk han tinglyst rett til å fiske frå Stevoll, dvs i Jølstra ovanfor Movatnet, og i Kvandalen. Det ser ikkje ut til at han har fiska der sjølv. Vi veit at nokre av dei engelske fiskarane var interessert i fiske etter innlandsaure. Beyer kan ha hatt planar om å bygge opp ein meir generell fisketurisme.

SPELET OM FUTEGARDEN

Etter vedtak i 1890 vart futeembeta avvikla i 1898. Mange av futegardane vart selde ved auksjon. På bakgrunn av den tilknytinga Beyer alt hadde til Jølstra og Førde, er det ikkje rart at han var interessert då turen kom til futegarden på Bruland.

I eit brev til fiskeriinspektør Landmark 11 juni 1898 skriv han at den leigeavtala han hadde om fiskeretten under Fute-



Futegarden på Bruland slik den såg ut på Beyer si tid. Biletet er tatt kring 1915–20. Foto: Olai Fauske.

garden ville falle bort når futen slutta. Beyer var redd for at ein ny eigar ville presse opp utleigeprisen. Han reiste spørsmål om å få kjøpe fiskeretten særskilt, alternativt om å få forkjøpsrett ved seinare sal eller ei avtale om fiskerett som skulle vere eit hefte på eigedommen.

Utsagna om at fiskeretten ville falle bort ved salet er det ikkje lett å få tak i – avtalen var inngått for 20 år og eg kjenner ikkje til at det var teke etterhald for rettane til Futegarden. Men planen hans er klar nok. Han ville sikre seg fiskeretten – helst slik at retten vart skild frå eigedommen og fekk eige bruksnummer.

Beyer fekk støtte av fiskeriinspektøren, men ikkje av departementet som førebudde auksjonen og fastsette vilkåra. Departementet la til grunn at fiskeretten ikkje skulle seljast for seg – ei løysing som amtmannen hadde hatt prinsipielle innvendingar mot. Men Beyer hadde ein alternativ plan. Helge K. Bruland som var kleppar for Beyer og styrde klekkjeriet, skulle gje bod ved auksjonen. Thorvald og Freydar Beyer garanterte for betaling av kjøpesummen.

Ved auksjon 27 oktober 1898 fekk Helge tilslaget for kr 22.400. Det kom inn eit høgre bod og det måtta haldast ny auksjon. Thorvald Beyer freista på nytt å få skild ut fiskeretten, men lukkast ikkje med dette. Brødrene Beyer nya opp att garantien for betaling av kjøpesummen i tilfelle Helge skulle få tilslaget.

Ikkje uventa fekk Helge tilslaget. Bodet hans var på kr 32.000,-. Overbodet etter den første auksjonen og det langt større bodet ved andre, har sikkert samanheng med at fall-

rettane i Brulandsfossen hadde påkalla interesse frå nye interessentar. Bodet vart stadfesta ved Kronprinsregentens resolusjon 6. februar 1899. Departementet opplyser i eit brev at det visstnok (var) *Forutsetningen at hr Beyer skal disponere Fiskeretten*.

Det er ingen tvil om at Helge handlar på vegne av Thorvald Beyer. I et brev til departementet 1 november 1898 skriv Beyer at han har *formaaet Helge til å avgj høyeste bud*. Helge hadde ganske sikkert ikkje økonomisk grunnlag for å overta eigedommen for slike summar som det var tale om. Han skulle nok ha sjølvे garden, men det ser ikkje ut til at det har vore fastsett pris eller vilkår elles – han er ei brikke i spelet.

Det tok fire år før det vart skrive auksjonsskøyte. Den som då fekk heimel var Freydar Beyer – skøytet frå Opplysningsvesenets fond til han er tinglyst 23. februar 1903. Det går fram av skøyta at Helge hadde overført sin rett til Thorvald Beyer som igjen hadde overført retten til Freydar. Eg kjenner ikkje til kvifor oppgjeret tok så lang tid. Eg veit heller ikkje kvifor det var Freydar og ikkje Thorvald som fekk heimelen – det var Thorvald som hadde regien under auksjonen.

I et brev til Kyrkje- og undervisningsdepartementet datert 28. desember 1903 skriv Freydar: *Da det imidlertid kun er Laxefiskerettigheden som følger med gaarden og Brulandsfossen der har værdi for mig og min forretning, og som vel ogsaa i og for sig har den største værdi (for fossen alene, d.v.s den halvdel, der hører til Fogedgaarden, blev der for nogen tid tilbage budt kr 10.000), har jeg tenkt at selge selve Fogedgaarden med besætning.*

Av ein eller annan grunn vart ikkje denne planen gjenomførd. I 1907 vart Futegarden overteken av Helge Bruland for 16.000 kroner. Fallrettane i Brulandsfossen var ikkje skilde frå – dei selde Helge til kommunen i 1914 for 8.500 kroner. Fiskeretten vart heller ikkje skild frå då Helge overtok, men året etter vart både denne og retten til jakt overført til Thorvald Beyer for 1.000 kroner. Beyer fekk rett til å leige «Storehuset» med hage for 200 kroner året. Den detaljerte avtala vert avslutta med at Helge skulle ha rett til å være båtmann i elva og til å køyre båtane frå Langebrua og opp att til Bruland.

Resultatet for Freydar Beyer vart altså dårleg – han selde for halv pris i høve til det han sjølv hadde betalt. Kanskje har han delt tapet med broren. Thorvald Beyer fekk den fiskeretten han hadde vore ute etter, og i tillegg jaktrett og bruksrett til hovudhuset. Om Helge kom godt ut av det er det ikkje lett å ha ei sikker meining om.

Futegarden vart alt i 1904 teken i bruk som fritidsbustad for Thorvald Beyer med kone og barn – avtala frå 1907 stadfester den bruken som alt var etablert. Bruken varde til Beyer døydde like før krigen.

SPORTSJURNALEN

Frå 1904 vart det skrive ein sportsjournal. Det første bandet er avslutta i 1914, det andre i 1920. Kvar av bøkene er på 150 sider. Det har sikkert vore ført ein sportsjournal også etter 1920, men den har ikkje vore å finne.

Dette er ei dagbok som fortel om jakt og laksefiske. Det vart også notert ein del om veret, om maten som vart servert, om fritid med bridge, l'ombre og ein drink, og om reiser og reisemåtar. Direkte eller indirekte vert det også fortalt litt om gjestene, om Helge og andre som ytte tenester, og om folk i bygda.

Thorvald Beyer kom gjerne til Futegarden i siste del av mai kvart år og det vart fiska laks til ut i juni. Etter det kom dei engelske fiskarane. Det var vanleg at Beyer kom til futegarden også i august/september. Det vart litt fiske då og, men mest rypejakt. Han kom og hit to eller tre gonger i vinterhalvåret – kvart opphold varte gjerne eit par veker. Då var det harejakt som sto på programmet. Som regel hadde han med seg slekt og vene.

LAKSEFISKET

Sportsjournalen fortel oss ein del om utstyret. Mellom anna finn vi ei liste over stenger og sneller på Futegarden i 1912. Stengene var svært lange – 6 av dei var frå 18 fot og opp til 20, og den kortaste 12 fot. Dei fleste stengene har nok vore splitcanestenger – splitta og limt bambus – og ei av desse hadde stålkjerne. Det er registrert ei stong laga av det tropiske og svært harde treslaget greenheart. Snellene var eit problem mellom anna fordi snellefestet ikkje var godt nok. I rapportane vert det fortalt om dramatikk når snella datt av med fisk på kroken.

Også taumen skapte problem. Den var nok laga av silke, men sjølv om den vart halden ved like med olje, vart den svakare med alderen. Beyer hadde ein dag brukt ei gammal kasteline som rauk. Aldri mere gamle greier bruger herefter Thorvald Beyer.



Detalj frå hovudhuset på futegarden Foto: Per Eggen.

Fortaumen var nok likevel eit større problem. Wormgut – i kortform gut eller gottforsyn som vi gjerne sa på godt norsk – vart laga av silketråd frå spinnekjertelen til silkespinnaren. Guten skulle bløytast før du kunne knyte fast fluge eller annan fangstreiskap, og den tolte ikkje slitasje like godt som våre plastnsener. Ein gong Beyer hadde fiska i Osen (Gaular) hadde han mista ein laks som sleit sluken med ein gang. Han hadde fiska med gamle greier den dagen og, og han kritiserte seg sjølv fordi han ikkje hadde lagt sluken i vatn. *Thi det er bra nok at legge Slug i Vand først for at forsøge om «Gutten» holder, det er lige vigtigt at lægge Slug i Vand forud da Anglerne er festet til Slugen med Gut.* På den tid var det ganske vanleg at fiskekrokar var laga utan jernring – auge – for feste av fortom: Fortommen skulle festast i ei sløyfe av gut som var surra og lakka til kroken. Det var nok slik med sluken til Beyer. Også laksefluger kunne laga på denne måten.

Beyer og venene hans var godt kjende med den engelske fisketeknikken og den haldninga dei engelske sportsfiskarane hadde til fisket. Fisket ga mange dramatiske opplevingar og ord som god sport og liknande går igjen i sportsjournalen. Det var eit poeng at laksen vart teken på lett eller dårleg reiskap. I 1910 gjorde Magda Beyer storfangst:

Magda Beyer begynte i Brulandsberget. På Slug kjendte hun snart et Bid – «er det Laks?». Jo det maa det være. Pludselig farer Snellen ud, men ingen Fisk at se – dybt langt ned paa Bunden. Det skulle vel ikke være storfisk? Maaden kjender man – ud og



I daglegstova på futegarden er historia om laksefisket godt dokumentert. Den store laksen frå 1894 er utstoppa og vog heile 51 pund (23 kilo). Dei 3 andre laksane er gipsavstøyningar. I tillegg er det måla laksar på veggane rundt heile stova.

Foto: Sunnfjord Museum.



ud – alltid dybt. I land i Brulandsberget – – da – – i Baad igjen. Samme Kamp! Igjen paa Land. Endnu ikke! Engang til i Baad, beredt paa at fare Elven nedover, men nu standser den, læmper den mod Land, ud af Baaden med os, 1/4 times ihærdig Kamp og en deilig 37 1/2 punder fryder vort Øie paa Strandbredden. At Magda Beyers Glæde var stor kan man let tænke sig (Helge ble gjentagende omfavnet) men Glæden var dobbelt saa stor fordi Fisken var tatt paa hendes egen Stang – en uskyldig 14 feet greenhart med noksaa skrøbelig Tøm, som Helge have skjødt før Fisket begyndte.

Det var ikkje alltid at det gjekk like bra. I 1915 er det ein ven av Beyer – Døscher – som er er fiskaren. Ved Strupen slår

ein fisk til etter fluga. Det vart fiska frå land, og båt med klepp som låg lengre oppe måtte hentast før Døscher og Helge kom seg om bord:

Men for en laks? Det var ikke mulig at komme til at kleppe den. Den for med baaten snart foran sig, og snart etter gjennom hele Præstehølen og hele Hafstadhølen til broen. Der ble speningen uhyre, om det ville lykkes at faa den – men nei – videre i tussmørke gjennom broen, ikke let at greie gjennom hvilken broaapning den ville gaa – Men det gik udmærket for første gang i løpet av 30 aar for Helge. Saadan havde ikke passeret før. Ved broen var samlede mange tilskuere. Da broen var passeret, var Døscher saa udmattet etter 1 1/4 times voldsomt arbeide, at bager Hjelle, der var blant tilskuerne maatte hurtigst mulig blive lempet op i baaten og avløse Helge med roingen, saa denne kunde avløse Døscher med stangen. Efter nok en lang tids arbeide utenfor Hafstads hotel lykkedes det imidlertid bæstet at undkomme. Efter Helges mening maate fisken være krøget da den bevarede sin kraft like til det sidste.

I 1916 fiska Beyer med fluge frå Langebrua då det slo på ein laks:

Fisken satte strax i rasende Fart over til Flomsiden medens Beyer maatte springe med Fisken paa Stang over Broen og nedover Erdalslandet, hvorfra Fisken skaffet ham glimrende Sport idet den rendte Gang paa Gang i lange Rend saa at der flere ganger var lidet Tøm igjen paa Snelden. Den bar sig ad paa egte Stormandsvis og vilde slet ikke vise sig i Vandskorpen. Tilslut begynde den dog at give sig over og at vise Bredsiden og endelig lykkedes det at bringe den saa nær landet visavis Hafstad Hotel at Helge begynte at forsøge at kleppe uden at faa Tag i den. Beyer ba ham da vente lidt til han kunde bringe Fisken nærmere ind mod Land. Dette lykkedes ogsaa idet den kom flydende ind med Bugen op aldeles bevisstløs, men netop da Helge skulde berede sig paa at kleppe den brast Taget og Beyer fik Fluen lige i «Fjæset» paa sig. Han ropte et Øieblik derefter til Helge:» Fisken har slete, skond deg uti og tak han». Thi den laa fremdeles og flød bevisstløs i vandet. Helge var ikke sen. Uden Vadestøvler sprang han ud og fik heldigvis Tag i den netop som den holdt paa at synke og komme til Bevissthed igjen og paa ret Kjøl. Den veide 26 lbs, frisk med sjølus. Glæden over dette lykkelige og sjeldne Udfald var stor og fik sit Udslag i et Bæger hos Sivertsen hvilket vel Helge vel kunde trænge, da han var saa dyvaad at han maa-te ind på Sivertsens «Løe» og vrude Klærrene sine.

JAKTA

Jaktterrenget for rype var stort sett på sørsida av dalen opp frå Bruland og Sunde. Namn som Byrkjeflot, Kinna, Refsdal, Refsdalsheiene og Kvandalen går igjen. Retten i Kvandalen vart leidt alt i 1899. Avtale med brukarane på Kinna og Byrkjeflot vart inngått i 1905. Dei rettane som hørde til Futegarden har han nok disponert alt før avtala med Helge Bruland i 1908.

Det var godt med ryper samanlikna med våre dagar. Eit jaktlag på fire skaut eit år 255 på eit par veker. Beyer sjølv kunne nå opp i 20 ryper på ein dag.

På den tida var rovfuglen sett på som ei plage, og staten betalte skotpremie på ørn, hønsehauk, sporvehauk, rypefalk, vandrefalk, hubro og lom. Beyer var nok samd i rovfuglpolitiken, og han førte og sin eigen kamp. Det går fram av sportsjournalen at han betalte 25 øre for kvar kråke som vart teken



Resultatet av harejakta i februar 1918. I tillegg til Thorvald Beyer deltok Chr. Rieber og Fr. Schønberg

og det same for rovfugl som det ikkje var skotpremie på. I 1909 sende han 56 fuglesakser og 6 revesakser til Anders Flaaten på Byrkjeflot. Beyer førte rekneskap for resultatet – basert på rapportar frå Anders Flaaten. Rekneskapen frå 1909 til 1918 syner at det i desse åra vart tatt til saman 275 rovfugl. Av dette var det 92 hønsehaukar, 48 rypefalkar (dvs jaktfalk), 38 tårnfalkar, 61 hubro, 11 kattugler, 8 snøugler, 12 sporvehaukar og 5 ørner. I tillegg var det teke ein god del kråke, rev, røyskatt



Klar for rypejakt. Både Beyer og venene hans som kom for å delta hadde fleire hundar. På dette biletet frå september 1914 ser vi i alt 11 stk.

og mår. Samlerekneskap er nok også ført etter 1920, men den siste sportsjournalen er altså borte.

Det er ikkje lett å finne statistikk som gir grunnlag for å samanlikne dessa tala med den fangsten som vart gjort i fylket eller i landet elles, men mykje tyder på at rekneskapen viser relativt høge tal. Effekten på rypeførekomsten er det ikkje lett å vurdere. Bestanden gjekk ned etter ein del gode år før første verdskrig, og i 20-åra får vi ein diskusjon om rovfuglpolitikken var rett. Det vi kan konstatere i dag er at artsrikdomen i skogene våre er redusert. Av dei rovfuglartane som er nemnde er det berre tårnfalk, kattugle og sporvehauk som ikkje er på lista («raudlista») over arter som er truga av uthyrding eller kan bli det.

Under jakta vart det nytta hund. Beyer hadde sjølv fleire hundar og han var svært oppteken av kvaliteten på dei. Han møtte mellom anna til nasjonale jaktprøver, og i sportsjournalen finn vi brei omtale av prestasjonane til hundane. Venene til Beyer kom som regel med ein eller fleire hundar dei og. På eit fotografi frå 1914 ser vi 11 hundar samla til rypejakt.

Harejakta i vinterhalvåret gjekk føre seg i terrenget som ikkje låg så langt frå innmarka – Via, Kusslia, Farsund, Sunde og Sundsdalen var vanlege område. Jegerane gjekk gjerne ut to eller tre saman og dei kunne ha med seg to eller tre hundar. Når dei hadde fordelt seg på postar vart hundane sleppte. Til vanleg fekk dei los ganske fort – ein los som kunne vare 2–3 timer. Det var ikkje alltid haren kom til syn og om han så gjorde, vart det ofte skote bom. Dagsresultatet kunne derfor ofte vere ingen harar. Det hende at to jegerar kunne ta opp til

14 harar på like mange dagar. Dette vart rekna som eit godt resultat.

Alle harejegerane var utstyrt med signalhorn. Det skulle varslast i hornet når hundane fekk los og det skulle blåsa eit eige signal når haren vart skoten. Det siste signalet vart kalla «Todt», dvs tysk for død. Når ein les om hundane sin los og bruken av signalhorn går tankane til den engelske revejakta.

BEYER OG BYGDEFOLKET

Det er ikkje mykje sportsjournalane fortel oss om tilhøvet til bygdefolket. Alt tyder likevel på at Beyer heldt avstand – det var ikkje ofte at vanlege folk var innom Futegarden. Ved eit høve har han likevel kalla saman til eit møte om ny avtale om leige av elva. I sportsjournalen nyttar han ordet «godseigarar» om dei grunneigarane som møtte. Etter samanhengen er ordet ikkje udeltna positivt meint.

Det å nye opp att avtala om fiskerett var ikkje heilt enkelt. I 1928 truga ein grunneigar på Hafstad med at han ville ta i bruk kastenot i elva om ikkje Beyer betalte ei leige som var mykje større enn det som hadde vore betalt tidlegare, og mykje meir enn det som var kravd av andre. Han opplevde og press frå eigarar av bustadhus ved elva som hevda at dei hadde fiskerett på lik line med det bruket tompta var utsiktig frå. Elles ser det ikkje ut til at han har lagt seg ut med bygdefolket. Rett nok kom han ein gong i krangsel med ein bonde då harehunden hans hadde fylgt etter ein hare inn på bonden sin grunn – og her hadde ikkje Beyer jaktrett. Bonden ville skyte hunden om han såg han, og han kalle Beyer ein «byfant». Det kan tenkast at bøndene ikkje likte harejakta og at ordet også har vore brukt i omtale, men det er berre denne episoden som er omtala i sportsjournalen.

Det ser elles ut til at han har vore ganske påhalden økonomisk. Det er ikkje noko som viser at han kosta på huset på Futegarden – det var Helge som hadde vedlikehaldsplikta etter avtala frå 1907. Det at huset hadde stort antikvarisk

verde vert ikkje omtala i sportsjournalen. Det er heller ikkje noko som tyder på at han ga bort fangst frå jakt og fiske – laks som ikkje vart brukt på Futegarden gjekk truleg til Bergen og det same galtd nok rype og hare. I 1890 engasjerte han den kjende laksefiskaren og klepparen Hallstein Muri til å fiske for seg i Jølstra. Elva har nok vore ledig og Beyer ville nok at fiskeresurseren ikkje skulle ligge unytta.

Ein mann i bygda som sto Beyer ganske nær var Helge K. Bruland. Han hadde ansvaret for klekkeriet som Beyer hadde fått i gang frå 1894, og han var fast kleppar også før han fekk avtale om rett til dette. Han kjende elva og hadde nok ofte æra for eit godt resultat. Han må ha vore ein god fiskar sjølv, og han kunne komme til med ei stong når andre ikkje fiska. Og han tykte nok at bergensfiskarane kunne bruke for grov reiskap – her har han nok lært av dei engelske fiskarane. Etterkvart som dei vart eldre tok sønene Karl og Kristoffer over oppgåvene hans. I sportsjournalen frå 1916 til 1920 er det særleg Kristoffer med tilnamnet Columbus som vert omtala. Han var også ein god jeger og dugande bridgespelar – også dette vart det sett pris på.

Men Helge kunne meir enn å fiske. Ein gong klaga Beyer over revmatiske smerter, særleg om natta. Helge sa at dette kunne han hjelpe til med, men det var ein streng kur:

Da T.B. vilde kureres gik Helge og hentet Medikamenterne. Disse besto i en diger Bundt af Brennesle med hvilke T.B. ble banket paa bare Kroppen og dernæst gnidt. Resultatet var at T.B. den hele Nat var i Helvedes lld, men ære være Helge for hans Kur, thi Rheumatismen var derefter som strøget bort.

Brennesle er i folkemedisinen kjent som eit middel mot mellom anna revmatisme – medisinsk vert det sagt at bruk av brennesle på denne måten kan ta bort urinsyre. Helge har altså gjort bruk av ein kunnskap han delte med andre. Han har temmeleg sikkert ikkje lese seg til den. Dette var nok ein del av den plantemedisinske kunnskapen som vart overført munnleg.



Futegarden på Bruland i dag. Foto: Sunnfjord Museum.